

Τρεις κανόνες για τα σχολικά εγχειρίδια

Νίκος Μουζέλης

Το Βήμα της Κυριακής, 01/04/2007

Σχετικά με τη διαμάχη πάνω στο βιβλίο της Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού νομίζω πως, στη σημερινή συγκυρία, τρεις κανόνες θα πρέπει να ακολουθούνται για τη συγγραφή τέτοιων εγχειριδίων Ιστορίας.

1. Απομυθοποίηση.

Η αξία της ιστορικής «αλήθειας», όπως αυτή διαμορφώνεται από τη συνεχώς εξελισσόμενη εμπειρική έρευνα, πρέπει πάντα να υπερισχύει διαφόρων σκοπιμοτήτων (εθνικιστικών, ηθικολογικών, θρησκευτικών, πολιτικο-κομματικών). Βέβαια δεν υπάρχει ούτε θα υπάρξει ποτέ απόλυτη αντικειμενική προσέγγιση. Αλλά στον βαθμό που η έρευνα σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή απορρίπτει κατά πειστικό τρόπο διάφορες δοξασίες - αυτή η απόρριψη δεν πρέπει με κανένα τρόπο να συγκαλυφθεί. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα σε μια περίοδο όπου οι ψηφιακές τεχνολογίες, η παγκοσμιοποίηση της πληροφόρησης/γνώσης και η αποδυνάμωση των εθνικών στεγανών καθιστούν την απόκρυψη από τους μαθητές ιστορικών γεγονότων και εξελίξεων τεχνικά αδύνατη.

Για να δώσω ένα συγκεκριμένο παράδειγμα, αν ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ήταν την 25η Μαρτίου στην Πάτρα και όχι στη Μονή της Αγίας Λαύρας, είναι και ανέφικτο και γελοίο να αγνοήσει κάποιος αυτό το γεγονός με το επιχείρημα ότι «γενεές μαθητών» γαλουχήθηκαν με την ιδέα πως το λάβαρο της ανεξαρτησίας υψώθηκε από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό τη συγκεκριμένη ημερομηνία και στον συγκεκριμένο χώρο. Όταν η εθνική μας ταυτότητα διαμορφώνεται στη βάση μύθων, όταν μεγαλώνουμε με την ιδέα πως εμείς οι Έλληνες (και λόγω της αρχαίας κληρονομιάς και λόγω της ανωτερότητας της «φυλής» μας) αποτελούμε το πιο αξιοθαύμαστο έθνος της υφής, όταν θεωρούμε τους γείτονές μας φύσει υποδεέστερα όντα, όταν τέλος μαθαίνουμε στο σχολείο πως εμείς είμαστε πάντα τα θύματα σκοτεινών δυνάμεων και ποτέ οι θύτες - τότε, στη σημερινή συγκυρία, ο πατριωτισμός μας στηρίζεται σε σαθρά θεμέλια.

2. Σφαιρικότητα.

Δεύτερος βασικός κανόνας συγγραφής σχολικών βιβλίων Ιστορίας είναι η ανάγκη της σφαιρικής προσέγγισης. Μιας προσέγγισης που τονίζει και τα θετικά και τα αρνητικά σημεία, και τα συν και τα πλην μιας συγκεκριμένης κατάστασης. Βέβαια το να εξετάζει κανείς ένα ιστορικό γεγονός από όλες τις δυνατές πλευρές δεν είναι εφικτό. Παρ' όλα αυτά η αποφυγή της μονομέρειας είναι και δυνατή και επιθυμητή.

Θα πάρω ως παράδειγμα τη Μικρασιατική Καταστροφή. Οι επικριτές του εγχειριδίου τονίζουν πως δεν δίνεται έμφαση σε γεγονότα όπως οι σφαγές και οι βιαιότητες των Τούρκων εναντίον του ελληνικού στοιχείου. Δεν υπάρχει αμφιβολία

πως ως έναν βαθμό η παραπάνω κριτική ευσταθεί. Από την άλλη μεριά όμως η θέση των επικριτών είναι εξίσου μονομερής - με την έννοια ότι δεν θέλουν με κανένα τρόπο να γίνει αναφορά στην άλλη όψη του νομίσματος: στο ότι οι σφαγές και οι βάρβαροι διωγμοί των Ελλήνων συνδέονται άμεσα με το καταστρεπτικό και συγχρόνως μυωπικό σχέδιο των ελληνικών κυβερνήσεων (του Βενιζέλου αρχικά και των αντι-βενιζελικών στη συνέχεια) να προστατέψουν τον ελληνικό πληθυσμό της Μικράς Ασίας, μέσω προσάρτησης εδαφών, όπου ο τουρκικός πληθυσμός πλειοψηφούσε. Σε μια περίοδο σταδιακής έκλειψης της αποικιοκρατίας καθώς και ανόδου του τουρκικού εθνικισμού, η δημιουργία μιας ελληνικής επαρχίας στην ανατολική μεριά του Αιγαίου ήταν τελείως εξωπραγματική. Το να ρίχνουμε όλες τις ευθύνες στην «αχαριστία» των συμμάχων μας, που δεν μας βοήθησαν την κατάλληλη στιγμή, δεν μειώνει τις ευθύνες και των δύο μεγάλων παρατάξεων. Αυτές έσυραν τη χώρα σε μια περιπέτεια που, όπως είχε σωστά προείδει ο Μεταξάς, είχε ελάχιστες πιθανότητες επιτυχίας (βλ. Λέλιουιν Σμιθ, «Το όραμα της Ιωνίας»).

Ένα δεύτερο παράδειγμα μονομερούς κριτικής του βιβλίου είναι το επιχείρημα πως οι συγγραφείς του δεν υπογραμμίζουν αρκετά τον θετικό ρόλο που η Εκκλησία έπαιξε στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821. Ο κανόνας της σφαιρικότητας, δηλαδή της μη μονομέρειας, απαιτεί να διαχωρίσει κανείς τον ρόλο του κατώτερου και του ανώτερου Κλήρου. Ένα μέρος του πρώτου όντως έπαιξε ρόλο στα επαναστατικά δρώμενα. Ο ανώτερος κλήρος όμως είδε αρχικά με εχθρικό μάτι κάθε ιδέα ανατροπής της οθωμανικής κυριαρχίας. Το Πατριαρχείο, που ασκούσε πολιτική και πνευματική εξουσία σε όλους τους ορθόδοξους πληθυσμούς της αυτοκρατορίας, συνειδητοποίησε πως η δημιουργία ανεξάρτητων κρατών-εθνών στα Βαλκάνια δεν θα κατακερμάτιζε μόνο την οθωμανική αλλά και την πατριαρχική εξουσία. Επιπλέον, η Εκκλησία, επειδή ήταν αντίθετη στον δυτικό Διαφωτισμό, αντέδρασε αρνητικά στο ξέσπασμα των εθνικιστικών εξεγέρσεων στα Βαλκάνια, εξεγέρσεων τις οποίες αποκαλούσε απαξιωτικά «εθνοφυλετικές».

3. Απλοποίηση.

Βέβαια τα παραπάνω παραδείγματα παραπέμπουν σε πολύπλοκα θέματα που δεν μπορούν να αναπτυχθούν διεξοδικά σε ένα βιβλίο ιστορίας της Στ' Δημοτικού. Χρειάζεται ριζική απλοποίηση της αφήγησης και των επιχειρημάτων. Αλλά απλοποίηση δεν σημαίνει ούτε μυθοποίηση ούτε ωραιοποίηση του ιστορικού γίνεσθαι. Χρειάζεται ένα είδος απλοποίησης το οποίο ούτε να αγνοεί τα αποτελέσματα της ιστορικής έρευνας ούτε να παρουσιάζει κατά μονομερή τρόπο τα γεγονότα. Χρειάζεται επίσης μια απλοποίηση που να αποφεύγει τη μισαλλοδοξία και τον εθνικιστικό σοβινισμό. Χρειάζεται τέλος μια απλοποίηση που να οδηγεί στην αυτογνωσία, σε μια ρεαλιστική δηλαδή αντίληψη τού ποιοι είμαστε, ποια είναι τα δυνατά και αδύνατα σημεία μας και πού θέλουμε να πάμε.

Ο κ. Νίκος Μουζέλης είναι ομότιμος καθηγητής της Κοινωνιολογίας στη London School of Economics.